

ROSONCZY ILDIKÓ

Ahogy egy orosz tábornok látta

A polgári Magyarország alkotmányának tekinthető áprilisi törvények húszévnnyi szívós munka, szellemi fölkészülés és politikai küzdelem eredményeként a történelmi lehetőségeket felkínáló 1848-as esztendő tavaszán születtek meg. A két évtized során ellenzékben megedződött és a viták ellenére is összekovácsolódott magyar politikai elit átvette az ország irányítását. A törvényhozás útján olyan kompromisszumokat sikerült tető alá hoznia, amelyek az adott korban a társadalom akár ellenérdekeltséget mutató széles rétegeit is fel tudták sorakoztatni az ország modernizálásának programja mögé, és amelyeket – bár kényszerűségből – a birodalmi kormányzat is elfogadott. Április 11-én Batthyány Lajos kormányának Pozsonyban tartózkodó tagjai letették az esküt V. Ferdinánd király előtt, aki a szentesített törvényeket átadta az ország nádorának, majd berekesztette az országgyűlést. Deák István, Amerikában élő magyar történész 1848–49 históriáját és Kossuth szerepét feldolgozó, 1979-ben angolul megjelent művének joggal adta a *Törvényes forradalom* címet.

A Batthyány-kormány működése során végig ragaszkodott a törvényes alapokhoz, azonban a tavaszi derűlátásnak csakhamar egymásra torlódó konfliktusok sora vetett véget. 1848 őszére kitört a nyílt háború Bécs és Pest-Buda között. V. Ferdinánd október 3-i uralkodói nyílt parancsával feloszlatta a magyar országgyűlést, és az országot haditörvények hatálya alá helyezte.

Kik, milyen erők feleltek a fegyveres konfliktus kirobbanásáért? El lehetett volna-e kerülni? Vajon a magyar fél a hajthatatlan Kossuth irányításával feszítette-e a végsőkig a húrokat? Vajon az országot valóban ő hajszolta-e bele a kilátástalan háborúba, mint ahogy az azóta eltelt százhetven évben nemegyszer megfogalmazódott? Vagy pedig 1848 nyarának végére, őszére a Habsburgok államának reorganizációját megkezdő osztrák kormányzat formálódó terveibe

egyszerűen nem fért bele a Magyarország számára tavasszal a birodalmi kereteken belül megadott alkotmányos önállóság? Az 1848 novemberében miniszterelnökké kinevezett Felix zu Schwarzenberg herceg is modernizált, de erősen centralizált, egységesen németül beszélő államban gondolkodott. A kiépítendő neoabszolutizmus nemcsak a magyar önrendelkezésel, hanem a birodalom egyéb nemzeteinek, nemzeti-ségeinek hasonló törekvéseivel is le kívánt számolni. Így az ifjú Ferenc József császár Schwarzenberg vezette kormánya inkább az autokrata orosz cárhoz fordult katonai segítségért, mintsem a komoly sikereket elért magyar alkotmányvédő háború lezárása érdekében valamiféle kiegyezés irányába indult volna el. Még az ország területén tartózkodott a számára győzelmet biztosító, elsöprő erejű orosz hadsereg, amikor megkezdte bosszúhadjáratát a kezébe került hadifoglyokkal szemben.

Az alábbiakban Fjodor Vasziljevics Rüdiger orosz tábornoknak a hadifoglyok sorsa miatt aggódó, a kutatás számára ismeretlen levelét közöljük. Rüdiger a III. hadtest parancsnoka volt, s augusztus 13-án az ő hadai előtt tette le Görgei hadserege a fegyvert. Az orosz tábornok ebben a levelében meglepően korrekt helyzetértékelést ad, és éppen osztrák vélemények alapján kísérel meg a levél címzettjének, Paszkevics tábornagnak, az orosz főparancsnoknak a figyelmét felhívni arra, hogy „a magyar lázadás megkezdésének és folytatásának legfőbb okát mindenekelőtt magának az osztrák kormánynak a cselekedeteiben lehet megtalálni”:

„Hercegem!

Tegnap meglátogatott Aradról gróf Schlik tábornok¹. Ez a hadtestparancsnok, mint Hercegséged előtt is ismeretes, azon kevés számú osztrák katonai parancsnok közé tartozik, akik mind katonai, mind szellemi képességeik és tetteik alapján általános tiszteletnek örvendenek. Ezért fölöttébb kíváncsi voltam rá, mi

A témáról *Egy 1849. augusztus 20-ai Rüdiger-levél előzményei és eredménytelensége* címmel a szerzőnek hosszabb tanulmánya jelenik meg a Hadtörténelmi Közlemények idei első számában.

¹ Schlik von Bassano und Weisskirchen, Franz, gróf (1789–1862) cs. kir. altábornagy, 1848 telén egy hadtest élén Galiciából a Duklai-hágón át tört be Magyarországra, és több vereséget mért a tér-ségben szerveződő magyar erőkre. A tavaszi hadjárat idején a III., a nyár folyamán az I. hadtest élén áll. A császári sereg egyik leg-sikeresebb tábornoka. 1849 augusztusában ő az Arad ellen felvo-nuló és a várat körülzáró osztrák erők parancsnoka, de a várpa-rancsnok, Damjanich János tábornok augusztus 17-én nem neki, hanem az oroszoknak adja át a várat, akiktől aztán átveszi. Innen látogatott el a bő harminc kilométernyire fekvő Simándra, Rüdi-ger főhadiszállására.

a véleménye arról a sok szempontból fontos kérdésről, vajon hogyan fog eljárni kormánya azoknak a személyeknek a hatalmas tömegével szemben, akik bűnös elvakultságukban nagyobb vagy kisebb mértékben tevékenyen részt vettek az általános magyar felkelésben, most azonban önként leteszik a fegyvert a legfelsőbb uralkodó seregei előtt, és ő császári felségétől könyörületért esedeznek. Mekkora volt a meglepetésem, vagyis helyesebben mondva, őszinte sajnálatom, amikor Schlik gróf szavai alapján teljes mértékben arról győződtem meg, hogy a legfőbb érzés, amely az osztrákokat lefegyverzett ellenségeik sorsának eldöntésekor irányítani fogja, az egyedül a bosszú kizárólagos érzete. Ez az érzés, amely az osztrákoknak a legyőzöttekkel szembeni tetteiben már oly gyakran és oly világosan megmutatkozott, a jelenlegi helyzetben láthatólag még erősebb lesz, mert a magyarok, akiket csak az oroszok tudtak megadásra kényszeríteni, kitarításukkal súlyos csapást mértek az osztrákok nemzeti önbecsülésére.

Fenséges Herceg, Ön tudja, hogyan gondolkozom a rend felforgatóival és a trón iránti hűségessé megsebzőivel kapcsolatban. Első vagyok, aki azt mondja, hogy az igazságos ítélet kardja sújtson le a bűnösök fejére. A legkisebb kétség sem merül fel bennem azt illetően, hogy mindenkit, aki az állam ellen vétkezik, a legszigorúbb ítélet alá kell vetni, amire csak rászolgált. De az az ítélet, amely a fegyverüket letett magyarok sorsáról dönt, igen sok, alapos megfontolásra érdemes körülménnyel van szoros összefüggésben. Hercegséged éleslátása mindezen körülmények fölött nem siklott el. Nem megyek bele azoknak a körülményeknek az elemzésébe, amelyek maguktól értődőek; kötelességemnek tartom azonban, hogy két körülményt legalázatosabban Hercegséged megfontolására előterjesszek:

- 1/ Mindazon osztrákok, akik jó lelkiismeretűek, és véleményükkel rászólnak bizonyos figyelemre, maguk elismerik és világosan megfogalmazzák, hogy a magyar lázadás megkezdésének és folytatásának legfőbb okát mindenekelőtt magának az osztrák kormánynak a cselekedeteiben lehet megtalálni.
- 2/ A lázadók fő katonai erejének parancsnoka és valamennyi harcostársa, véget akarván vetni az emberi vér további ontásának és az élethalálharc minden más számtalan szörnyűségének, önként térdet hajt, és sorsát több mint 20 000 katonája sorsával együtt feltétel nélkül az orosz

hadsereg fővezérének emberszerető oltalmára és az orosz cár irgalmas döntésére bizza.²

Mindehhez még hozzá kell fűzni, hogy egy ilyen jelentős hadsereg, amely kényszer nélkül hódolt meg, és nem harcban maradt alul, amennyire én látom, az Ausztriával a foglyok átadásáról megkötött egyezményben³ előre nem látott helyzetet teremtett.

Vajon mindez nem elegendő-e ahhoz, hogy egyik oldalról az osztrákok a mellüket verdesve arra törekedjenek, hogy a lehetőségekhez képest könnyítse- nek azoknak az embereknek a helyzetén, akiket maguk indítottak el a biztos pusztulás útján, a másik oldalról pedig mi, oroszok ne hagyjuk támasz nélkül azokat az embereket, akik irántunk való teljes bizalmukban lemondtak az őket fenyegető veszéllyel szembeni személyes védekezés minden eszközéről?

Hát nem. Az orosz név ahhoz túlságosan szorosan kapcsolódik egy egész nemzet sorsáról való, küszöbön álló döntéshez, hogy Hercegséged hazánk iránti meleg érzéseitől áthatva ne használja ki ezt az eseményt arra, hogy legkegyelmesebb császári uralkodónk előtt annak védelmezőjeként új dicső hőstettet írjon fel az orosz történelem lapjaira.

Ha vettem a bátorságot, hogy ilyen őszintén elmondjam gondolataimat azzal az ügygel kapcsolatban, amelyben Nagyméltóságod kegyeskedett némi szerepet rám bízni, ennek az az oka, hogy reménykedem Hercegséged irántam való jóindulatú megértésében.

Mielőtt éppen befejeztem volna ezt a legalázatosabb leveletem, volt szerencsém megkapni Hercegséged parancsát a fent említett magyar foglyoknak az osztrák katonai hatóságoknak történő átadására vonatkozólag. Rögtön teljesíteni fogom Hercegséged akaratát, de nem tudom megtenni azt, hogy ismételten ne ajánljam ezeknek az embereknek a sorsát Hercegséged kegyes figyelmébe.

2 Görgei 29 838 fős seregével, mellette 144 löveggel tette le a fegyvert augusztus 13-án.

3 A Varsóban, 1849. június 10-én megkötött, az orosz hadseregnek a hadjárat idején a Habsburg-birodalmon belüli ellátását, valamint az ezzel kapcsolatos elszámolásokat szabályozó orosz–osztrák konvenció 31. pontja szabályozta a hadifoglyok sorsát. E pont értelmében a megállapodást kötő két állam kötelezte magát arra, hogy kölcsönösen kiadja egymásnak a lázadók közül a másik alattvalóit, ha azok fogságukba esnek. Vonatkozott ez a katonaszökevényekre is. (Martens, F. F.: Recueil de Traités et Conventions – Мартенс, Ф.: Собрание трактатов и конвенций заключенных Россией с иностранными державами. IV. Трактаты с Австрией 1815–1878. Санктпетербург. 1878. 580–601.) A források azt bizonyítják, hogy ezt be is tartották.

Mély tisztelettel és Hercegséged iránti határtalan hűséggel

legalázatosabb szolgája Fjodor Rüdiger

Simánd, 1849. augusztus 8/20.”⁴

Paszkevics a következő napon válaszolt tábornokának:

„Méltóságos uram, Fjodor Vasziljevics gróf!

Augusztus 8/20-án kelt levelére válaszolva értesítem Méltóságodat, hogy közbenjártam Öcsászári Felségénél azért, hogy Görgei bocsánatot nyerjen. Öcsászári Felsége kegyeskedett figyelembe venni a Görgei által nyújtott szolgálatot, s erről volt kegyes levelet írni az osztrák császár öfelségének; ezzel együtt a mi legkegyesebb uralkodónk úgy látta jónak, hogyha az osztrák császár nem fog kegyelmet adni Görgeinek, akkor engedélyezi neki, hogy Oroszországban éljen.

Ami a magukat önként megadó magyar lázadók sorsának megkönnyítését illeti, mindent megtettem, ami tőlem függött. Közbenjártam értük az osztrák császárnál, és közbenjártam a mi Felséges Császárunknál. Egyébként az osztrákok többet beszélnek, mint amit megtesznek, eddig sokakat ejtettek fogságba, de még nem lőttek föbe senkit, és nem fogják fenyegetéseiket beváltani, mert azzal csak a gyengeségüket bizonyítják.

Fogadja őszinte tiszteletem kinyilvánítását

aláírta: a varsói herceg

1849. augusztus 9/21. Nagyvárad”⁵

Valóban, Paszkevics az osztrákok korrekt szövetségeseiként elzárkózott minden magyar kapcsolatfelvételi kísérlettől, a hadiköveteknek még a fogadásá-

tól is. Beosztott tábornokai szintén visszautasítottak minden olyan próbálkozást, amelyek során megadás esetére bármiféle feltétel szóba került, de az orosz cár védelmező közbenjárásával biztatták az önként meghódolókat. Ugyanakkor az orosz főparancsnok következetesen hangsúlyozta az amnesztia fontosságát és célszerűségét: „Szükség van az amnesztíára: a megállapodás értelmében⁶ jogaim nincsenek, Ausztria császáranak azonban bele kell egyeznie az amnesztíába, ami megnyugtatja az országot. Ez a politika követelménye [...]” – írta a cárnak,⁷ de javaslatával megkereste Haynaut, Schwarzenberg miniszterelnököt és magát az osztrák császárt is.⁸

Miklós cár augusztus 16-ai levelében tájékoztatta Paszkevicset arról, hogy a Bécsbe küldött trónörökös nagyherceg útján kegyelmet kért Görgeinek, vagy pedig engedélyezését annak, hogy ő jelölhesse ki lakóhelyét Oroszországban.⁹ Az osztrák kegyelem Görgei ügyében végül augusztus 22-én született meg, amellyel augusztus 27-én érkezett Nagyváradra a Görgeit Klagenfurtba, kijelölt kényszerlakhelyére kísérő Andrassy Norbert cs. kir. őrnagy. Gyulán a magyar tábornokokat augusztus 22-én fegyverezték le, 23-án pedig megtörtént átadásuk Wilhelm von Montenuovo cs. kir. vezérőrnagynak.

Az orosz tábornagy abban viszont tévedett, hogy az osztrákok nem váltják be fenyegetésüket. A Rüdigernek adott válasz megírását követő napon máris sor került az első aradi kivégzésre: augusztus 22-én rögtönítélő bíróság elé állították Ormai (Auffenberg) Norbert honvéd vadászezredest. Kihallgatását követően halálra ítélték, s még aznap fel is akasztották. A fogságba esett honvédtisztek halálos ítéletének

4 Orosz Állami Hadtörténelmi Levéltár, Moszkva. Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА) фонд 14014. опись 1. дело 65. 27–30. Eredeti tisztázat, orosz nyelvű, rajta valószínűleg Paszkevics ceruzás, elmosódott feljegyzései, amelyek alapján a válasz íródott. Érkezett augusztus 9. [augusztus 21.] No. 624/кн Гор [? Gorcsakov herceg?]; Másolata megtalálható: РГВИА фонд 167. опись 1. дело. 6. 45. sz. irat; Törzsszövegét közli: Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. III. Сборник статей: Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года. Ред. А. М. Зайончковский. Санкт-Петербург 1898. 286–289.

5 РГВИА фонд 14014. опись 1. дело 65. 31–31b. Másolat, orosz nyelvű. Rajta: Hiteles: Ivanov titkár. Egy másolata megtalálható: РГВИА фонд 167. опись 1. дело 6. 46. sz. irat. Törzsszövegét közli: Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. III. Сборник статей: Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года. Ред. А. М. Зайончковский. Санкт-Петербург 1898. 289–290.

6 Utalás ugyancsak az 1849. június 10-én Varsóban megkötött orosz–osztrák konvencióra.

7 Ivan Fjodorovics Paszkevics I. Miklós cárnak. Berettyóújfalu, 1849. augusztus 15. [helyesen 14. – R. I.] РГВИА фонд 1. опись 1. дело 18383. 61–62b.

8 Ivan Fjodorovics Paszkevics Julius von Haynaunak. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Katona Tamás: *Az aradi vértanúk*. Össze- gyűjt., a szöveget gondozta, a bev. írta Katona Tamás. Negyedik, átdolgozott kiadás, Budapest, [é. n.] (Továbbiakban: Katona) 308–309.; Ivan Fjodorovics Paszkevics Felix zu Schwarzenbergnek. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Steier Lajos: *Haynau és Paszkevics. Ismeretlen adalékok az 1848–49-iki szabadságharc történetéhez. I–II*. Budapest [1926]. II. 386–389.; Ivan Fjodorovics Paszkevics I. Ferenc József császárnak. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Katona 306.

9 I. Miklós cár Ivan Fjodorovics Paszkeviccsnek. Varsó, 1849. aug. 16. Közli: Scserbatov, Alekszandr Petrovics: *Paszkevics Magyarországon*. Ford. Gerencsér Zsigmond. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1984. 318–319.

végrehajtása azonban nem Aradon kezdődött. Mednyánszky László honvéd őrnagyot és Gruber Fülöp századost, a lipótvári őrség tagjait, akik ellene szavaztak a vár feladásának, a korábban meghozott halálos ítélet alapján 1849. június 5-én akasztották fel Pozsonyban. Éppen egy napra rá, hogy a gyorssegélyként Bécshez elindított, de némi kényszerpihenőt követően végül Pozsonyhoz küldött orosz gyaloghadosztály bevonult a városba. Két nappal Ormai kivégzése előtt pedig Temesváron Hruby Gyula honvéd őrnagyot lőtték főbe.

„[...] tegnapelőtt megkezdődött a dolog, felakasztattam egy Auffenberg nevű egyént, aki valamikor hadnagy volt a Mazzuchelli ezredben, aztán ezredes és Kossuth segédtszjtje. – Kiss, Leiningen, Poeltenberg, Vécsey stb. is követni fogja, mihelyt megérkezik” – közölte elégedetten Haynau barátjával, Karl von Schönhals altábornaggyal Aradról írt levelében augusztus 24-én.¹⁰

¹⁰ Julius von Haynau–Karl von Schönhalsnak. Arad, 1849. aug. 24. Arad. Közli: Katona 330–332.

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Kikötő

*Amikor megpillantod a kikötőt,
ahová egy életen át visszatérni vágytál,
meghal a vers:
úgy hanyatlik át a hajó korlátján,
s nyeli el az öböl mély csobbanással,
mintha soha nem lett volna útitársad.
Bizonytalanul lépsz a partra,
mint akit elárultak.
Felmorzsolta az út, kitikkasztott a tenger.
Szomjadat itt sem oltja majd semmi.
Körülötted felfordított csónakok:
mintha koporsókat úsztattál volna idáig,
s most vágnád le magadról a vontatókötelet,
hogy könnyű léptekkel térj meg a házba,
amit álmaidban építettél.
Hiába nyelte el a mély,
időnként majd melléd telepszik,
belekóstol a vacsorádba,
unottan tologatja hamutartód,
helyetted ácsorog a diófa alatt.
Te pedig mosolyogsz,
mint aki megértett valamit abból,
amit felfogni nem lehet.*